

összefüggések felfedezésében, valamint a régi és a mai utcanevek kapcsolatainak felismerésében. A kötetet Pécs utcáiról készült számos régi és mai fénykép illusztrálja.

A szerző munkamódszere kiválóan reprezentálja a névtudomány komplexitását, felhívva a figyelmet arra, hogy a tulajdonnevek sajátságait erős interdiszciplináris vonatkozásokkal kell kutatnunk. A nyelvi adatok összegyűjtése, tudományos rendszerezése és elemzése nem öncélú PESTI JÁNOS kutatásában: monográfiáját átszövi a városhoz való ragaszkodás és az az életcél, hogy megszerzett ismereteit terjeszteni kell. A nyelvészeti modelleket, a névadatokat, a kutatási eredményeket eszközként használja fel arra, hogy jobban megismerjük a város történelmét, egykori és jelenkori lakóinak életét.

Kutatásának eredményei a belterületi helyneveknek a nyelvészeti szakirodalmát nemcsak gazdagítják, hanem további városok utcaneveiről írandó munkáknak is követendő példát adnak mind módszereit, mind hitelességre való törekvését, mind stílusát, mind kivitelezését tekintve. Erre a nagyszabású monográfiára joggal lehetnek büszkék Pécs lakosai, ahogyan e munka tudományos igényességéről méltán ismert, ám kutatási tárgyához fűződő érzelmeit sem titkoló szerzőjére is.

VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR, Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század)

Presa Universitară Clujeană / Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2013. 210 lap

1. A térképi névírás elméleti és gyakorlati ismeretei, történeti vonatkozásai magyar nyelven eddig csak kisebb publikációkban (folyóiratcikkekben, kéziratok jegyzetekben, könyvrészletekben) jelentek meg. Annak ellenére szorult háttérbe ez a nyelv-, a földrajz- és a térképtudomány határán található terület, hogy az utóbbi évszázadokban egyértelműen a térképek jelentették azt a legfontosabb kommunikációs eszközt, amelyen keresztül a legszűkebb környezetünkön kívüli világ helyei feltárultak, a térképek nevei befolyásolták a világról szerzett ismereteinket, és alakították névkompetenciánk helynévi részét. BARTOS-ELEKES ZSOMBOR könyve mind ez ideig a téma első monografikus feldolgozása. Úttörő vállalkozás, amelyet az tett lehetővé, hogy geográfusként és térképészként is erős affinitása van a helynevek nyelvi, nyelvészeti megközelítéséhez, és ahhoz is, hogy a folyamatokat az egyes korszakok alaposan feltárt politikai, közigazgatási viszonyaiba ágyazva tárgyalja.

Akár természetesen is vehetjük, hogy a tárgyalt munka Erdélyben született, hiszen Erdélyben a helynevek használatára az eleve sokszínű nyelvi-etnikai viszonyokon túl a többszöri hatalmi és ideológiai változások erős bélyeget nyomtak, a névanyagot a jelenre kihatóan örökös mozgásban tartották – szükségtelenül: a nevek hatalmi játszmák eszközeivé váltak. Az olvasó képet kap arról, hogy a térképi nyelvhasználat milyen elvi és gyakorlati megfontolások mellett tud rendeltetésének megfelelni, de arról is, hogy milyen visszaélésekre ad lehetőséget, és hogyan tükrözi egy-egy korszak társadalmi

viszonyait. Bár a cím helyesen a térképi nyelvhasználatról szól, a könyv fókuszában a helynevek állnak.

A kötetben 58 szövegközi ábrát találunk, ebből több mint ötven térképrészlet, melyek többsége annak ellenére kiválóan szemlélteti a tartalmat, hogy nyilvánvalóan a 17 x 11 cm-es oldaltükörnél nagyobb formátumban való, színes megjelenítésre szánták őket; sajnos néhány térképrészlet azonban az adott nyomdai lehetőségek mellett alig olvasható.

Igen figyelemre méltó a hivatkozott irodalom 250-nél is több tételt számláló jegyzéke, amely átfogja a teljes tárgyalt kétszáz évet, és számot ad a szerzőnek a magyar, a román és a nemzetközi forrás- és szakirodalomban való elmélyültségéről. Különösen a jegyzék romániai magyar tételei szolgálhatnak számos meglepetéssel a magyarországi olvasó számára.

2. A kötet két jól elkülönülő részből áll. A térképi névírás nyelvi szempontjai című részben, mintegy 70 oldalon olyan általános helynévtani ismereteket kapunk, amelyek megalapozzák a térképi névírást: fogalomtisztázás, a térképi ábrázolás földrajzi objektumtípusai, névélettan, név és közösség, illetve név és nyelv viszonya stb. Majd azokat a speciális gyakorlati megfontolásokat veszi számba a szerző, amelyek támpontokat adnak a térképésznek a helyes névrajz megvalósításához, hiszen a térkép – szükségszerűen – válogatott névanyagot szolgáltat. A szerző a térkép hitelességének szempontjait szem előtt tartva igazítja el a nevek forrásainak egyenetlenségében, a térkép fajtájának, célközönségének stb. megfelelő névírási módszer helyes megválasztásában.

Különös hangsúlyt kapnak a nyelvi érintkezések szempontjai. A szerző a *természetes* és *mesterséges névadás* mintájára *természetes* és *mesterséges névátvétel*-ről is beszél, melyek aránya többnyelvű közegben valóságos indikátora az együttélés minőségének. Nem vitatja el az egységesítés jelentőségét, de szükségesnek tartja bemutatni azokat a gyakorlatban alkalmazott szempontokat és módszereket, amelyek eltávolíthatják nevet a tényleges használat (a helyi nyelv, a motiváltság stb.) szempontjaitól. Ezzel kapcsolatban elemzi az ENSZ által vezetett nemzetközi egységesítésre törekvés ajánlásainak, illetve az e szempontból sarkalatos *endonima* és *exonima* fogalompárok definícióinak a problémáit: a hivatalos nyelvek neveinek (a szűken értelmezett endonimáknak) a hangsúlyos előtérbe helyezése összeütközésbe került a kisebbségek védelmével kapcsolatos elvekkel. A kisebbségi nevek a két fogalom „sajátos tulajdonságú metszeté”-ben vannak, s e probléma megnyugtató kezelése a nemzetközi egységesítésben mind a mai napig várat magára. A nyelvi szempontok legtoleránsabb térképi alkalmazása tekintetében a szerzőre F. J. ORMELING munkássága tette a legnagyobb hatást.

BARTOS-ÉLEKES határozottan utal a térképészek felelősségére abban, hogy a helyes névrajz segítségével hiteles térképek készüljenek, hiszen „könnyen lehet a térképpel hazudni, hibás hatást elérni” (71). A térképezés lényegi része az ábrázolandó térség nyelvi viszonyainak alapos feltárása, a nevek forrásainak kritikai ismerete, a terepi szempontok figyelembevétele. A célközönség tájékoztatását nem írhatják felül egyéb (pl. közigazgatási vagy politikai) szempontok.

3. A második, az Erdély helynevei és térképi névhasználatuk címet viselő terjedelmesebb egység részletesen bemutatja a térképek és az ezzel szoros összefüggésben lévő munkák (helységnévtárak, tájbeosztások, tankönyvek stb.) névhasználatának változásait az adott korszak hatalmi, igazgatási viszonyaiba ágyazva. Talán nem szükségtelen az

olvasó figyelmét felhívni arra, hogy térségünkben a térképészeti ágazatot mindig az állami szféra dominálta, és a teljesen független termékek mennek ritkaságszámba, ezek is inkább csak a korszak végén jellemzőek. E könyv témájának szempontjából Erdélyen a történelmi Magyarországnak az I. világháború után Romániához került részét érti a szerző. A korszakhatárokat Lipszky János 1804–1808-ban megjelent részletes Magyarország-térképe és a 2000-es évek eleje jelentik.

Az első fejezetekben a vizsgált terület közigazgatási és nyelvi viszonyait taglalja a szerző, bemutatva a jelentősebb nyelvek – a magyar, a román, a német és a latin – jogi státusának (pl. a hivatalosság szintjei) és reális helyzetének (pl. oktatási nyelv, bíróságon használható nyelv stb.) megnyilvánulásait. A továbbiakban szigorú szerkezetben, szinte egy táblázat valamennyi celláját tartalommal kitöltve tart rendet az egyébként „minden mindennel összefügg” jellegű témában. Képzeltbeli táblázatunk sorait a kronológia határozza meg, a három fő egységet az 1867-es és az 1918-as korszakhatárok jelölik ki, tulajdonképpen a bécsi, a budapesti, majd a bukaresti fő központtal jellemezhető hatalmi viszonyoknak megfelelően. Természetesen vannak kisebb korszakhatárok is: 1849, 1898, 1940, 1989 stb. A táblázat fő oszlopait a hatósági és az egyéni névmegállapítás, valamint ezek térképi tükröződése jelentik. A hatósági névmegállapítást három objektumcsoportban (igazgatási területek, helységek, közterületek) vizsgálja a szerző, az egyéni névmegállapítás köreit nyelvek szerint (magyar, román, esetenként német) osztja alfejezetekre. Ez utóbbiban tárgyalja többek közt a tudományos tájbeosztások, a nem hivatalos helynévszótárak, útleírások helyneveit. A térképi nyelvhasználat oszlopaiban az állami topográfiai alaptérképek, az egyéb belföldi és a külföldi térképek nyelvhasználatát találjuk. Ez a világos fejezetekre tagolás igencsak megkönnyíti a könyv használatát, mert az érdeklődő bármely részterület vizsgálatához megtalálja a megfelelő oldalakat.

LIPSZKY sokat idézett művét nyelvhasználati szempontból is példaként mutathatja be a szerző, mivel az ő korában még a hatalmi tényezők nem befolyásolták a névanyagot (több nyelv a térképen, minden releváns változat a mutatóban). A 19. század folyamán a térségben folyamatosan felszínen volt a nyelvi kérdés a közéletben és az élet számos területén, így a helynevek szimbolikus erejét kihasználva kezdték azt „a hatalmi öngazolás eszközének” tekinteni. A saját nyelvű változatok előtérbe helyezésének korát a névalakok mennyiségben és mélységben egyre erőteljesebb mesterséges megváltoztatása követte. Ez „háromszor játszódtott le Erdélyben szűk száz esztendő alatt: előbb a német, majd a magyar, utóbb a román hatalom próbálta a hatalmi átrendeződést követően a maga képére formálni a helyneveket, a területet”. A folyamat a közigazgatásban kezdődött, majd rátelepedett a politika, s közben betört a tudomány, az oktatás, a sajtó stb. körébe. Esetenként még a saját nyelvű alakokat is felülírták az uralkodó nyelv hangsúlyozása érdekében.

A szerző megközelítésének központjában a nevek és a közösségek állnak. Nagyon határozottan távolságot tart minden olyan beavatkozással szemben, amely feszültséget kelt a név és a névhasználó közösség viszonyában (pl. nyelv és névalak tekintetében), a név és tereptárgy viszonyában (pl. nyelv és motíváltság tekintetében), bármely nemzet képviselői követték is el. A magyar Országos Községi Törzskönyvbizottság munkájával kapcsolatban is hol túlkapásokról beszél, hol megállapítja, hogy „valójában számos szükségtelen mesterséges nevet alkotott”, tevékenységével káros mintát szolgáltatott. A szerző magyar és román részről nézve arányosan, egyformán részletezően írja le a folyamatokat.

A Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század) e második fejezete még térkép- és forrástörténetnek is felfogható, kritikái erős segítséget nyújtanak a hasonló kutatásokhoz. A forrásokban szűkebb időszakokban a teljességre törekvés jellemzi az anyagot, a bőségekben pedig a szerző a szakmai tudás teljes biztonságával választja ki a legfontosabbakat és a legjellemzőbbeket. Minden megállapítását példákkal igazolja, de nem hagyja, hogy a konkrét névanyag elhatalmasodjon az elemzésen.

4. BARTOS-ELEKES ZSOMBOR a könyvében számos olyan témát tárgyal, melyek egyenként is monográfia tárgyát képezhetnék. Fegyelmezett, lényegre törő tárgyalási módjával elénk tárja a témakör anyagának nagyságát, de a részletekben nem elveszve mutatja be az ellentmondásosan gazdag erdélyi helynévanyag kialakulását. Határozott véleménynyilvánítása sosem fordul elítélő, pláne egyoldalúan elítélő hangnembe. Világos stílusa a nem szakmabeli érdeklődők számára is élvezetes olvasmánnyá teszi a könyvet.

MIKESY GÁBOR
Földmérési és Távérzékelési Intézet
Térinformatikai Osztály

Onomastica Uralica 8. Patrociny Settlement Names in Europe

Szerkesztő: VALÉRIA TÓTH. Debreceni Egyetemi Kiadó,
Debrecen–Helsinki, 2011. 249 lap

1. TÓTH VALÉRIA történeti onomasztikai kutatásainak egyik kiemelt területe a patrocíniumi eredetű településnevek keletkezése és változásai, illetve e helynévtípus névrendszertörténete. A vizsgálatainak eredményeiről hírt adó számos publikációjának sorából, az összefoglaló munkák közül (csupán jelzéseként) az alábbiakat említjük: A templomcím-ből alkotott településnevek keletkezési körülményeiről (TÓTH 2007, vö. TÓTH 2008: 219–232); Patrocíniumi településnevek Európában (TÓTH 2012). Ez utóbb említett munka egyben összegzése is egy nagyszabású, európai léptékű kutatási programnak. TÓTH VALÉRIA ugyanis 2010-ben egy nagyszabású kutatási tervvel fordult számos európai névkutatóhoz (vö. TÓTH 2012: 292). A tervezett kutatás európai összefüggésben kívánt képet adni a patrocíniumi helynevek keletkezéséről, a névtípus jellemzőiről és történetéről. A kutatási terv pozitív fogadtatásra talált, melynek eredményeként Európa különböző névtani műhelyeiben tizenegy tanulmány született. E tanulmányokat foglalja magában az alább ismertetendő tanulmánykötet.

2. A kutatási terv megfogalmazásáról, megvalósításáról és angol nyelvű tanulmánykötetben történt publikálásáról csak elismeréssel szólhatunk. Ezúttal csupán a kutatás legjelentősebb aspektusaira emlékeztetünk.

A névtan (Európa bármely nemzetének névtana) természeténél fogva jellemzően nemzeti keretek között folyó kutatás. Ezen mit sem változtat az a tény, hogy számos kutató kilép saját nemzeti keretéből, és egy másik nemzet történeti vagy szinkrón névkutatásába kapcsolódik be. A TÓTH VALÉRIA által kezdeményezett kutatás a következők miatt